

**“HARBIY PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA” FANINI O‘RGANISHDA
MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASINI AMALGA OSHIRISH
USULLARI VA VOSITALARI**

Durmenov Shuxratjon Nurmamatovich,

Toshkent Davlat pedagogika universiteti Harbiy ta’lim fakulteti dosenti (e-mail:

miron20009@gmail.com

Muammoni umumiy ma’noda bayon qilish va uning muhim ilmiy va amaliy muammolar bilan bog‘lanishi. Jamiyatning yangilanishi hamda o‘rta kasb-hunar va oliy ta’limning maqsad va vazifalarining o‘zgarishi sharoitida shaxsning, jumladan, uning intellektini, ijodkorlik elementlarini namoyon etish qobiliyatini, qobiliyatlari va tafakkur qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish birinchi o‘ringa to‘radi. Ta’lim turli xil ta’lim texnologiyalari orqali amalga oshiriladi. Ta’lim texnologiyalari har bir ta’lim darajasida farqlanadi. Ta’lim tizimidagi ta’lim texnologiyalarining turlaridan biri shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan muammoli ta’lim texnologiyasidir [1]. Hozirgi vaqtda muammoli ta’lim texnologiyasini amalga oshirish uchun turli usul va vositalardan foydalanib kelmoqdalar.

Ushbu muammoning tomonlarini o‘rgangan va muallif umumiy muammoning ilgari hal etilmagan qismlarini aniqlashga asoslangan so‘nggi tadqiqotlar va nashrlarning tahlili. So‘nggi bir necha yil ichida ilmiy adabiyotlarda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar qilingan. Ta’lim tizimida muammoli ta’lim texnologiyasini quyidagi olim va o‘qituvchilar ta’riflagan: Leontiev A.N., Davydov V.V., Rubinshteyn S.L., Vygotskiy L.S., Maxmutov M.I., Samoilova E.A., Karpova N.A., Skatkin M.N., Korzheva M. L.I., Okon V., Pichugina L.V. va boshqalar.

Korzheva M.I. muammoli ta’lim texnologiyasini bilimlarni ochish texnologiyasi deb hisoblaydi. Uning ta’kidlashicha, ta’limida muammoli

ta'limni amalga oshirishning mazmunli jihati asosan dialog – rag'batlantiruvchi dialog, etakchi dialogdir [2].

Samoilova E.A.ning so'zlariga ko'ra. Yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda muammoli ta'lim texnologiyalari eng samarali hisoblanadi.

Pedagogik adabiyotlarda “Muammoli ta'lim texnologiyasi” iborasiga tegishli quyidagi atama va tushunchalar mavjud:

muammoli vaziyatni majburiy tashkil etishni talab qiluvchi muammoli yondashuv (T.I.Shamova) va muammoni hal qilish tamoyili (V.T.Kudryavtsev, A.M.Matyushkin);

muammoli usullar (V. Okon) pedagogik muammolarni hal qilish yo'llari va vositalari sifatida;

muammoli ta'lim ta'lim turi sifatida (M.I.Maxmutov, M.N.Skatkin), agar uni nisbatan mustaqil didaktik tizim deb hisoblasak [3].

Pichugina L.V. muammoli ta'lim usullarini muammoli vaziyat yaratish orqali yangi o'quv materialini taqdim etishni o'z ichiga olgan usullar sifatida izohlaydi, uni hal qilish o'quvchilarning intellektual imkoniyatlaridan foydalanishni talab qiladi.

Skatkin M.N. muammoli ta'lim vositalariga o'quv axborotini tashuvchi va o'qituvchi va o'quvchining muammoli vazifani hal etish quroli sifatida ta'lim jarayonida qo'llaniladigan turli ob'ektlar va buyumlar kiradi, deb qayd etadi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi - bu o'qituvchi tizimli ravishda muammoli vaziyatlarni yaratib, o'quv muammolarini hal qilish uchun talabalar faoliyatini tashkil etuvchi, tayyor ilmiy xulosalarni o'zlashtirish bilan ularning mustaqil qidiruv faoliyatining optimal kombinatsiyasini ta'minlaydigan ta'lim turi [4].

Muammoli ta'lim turining maqsadi nafaqat ilmiy bilimlar natijalarini, bilimlar tizimini o'zlashtirish, balki ushbu natijalarni olish jarayonining o'zi,

talabaning bilim tashabbusini shakllantirish va uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

Muammoli ta'lim texnologiyasi quyidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan: fikrlash, muloqot qobiliyatlari va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish; talabalar mustaqilligini shakllantirish; o'quv jarayoni uchun motivatsiya; tadqiqot faoliyatida ishtirok etish va boshqalar.

Muammoli ta'limni amalga oshirishda to'rtta asosiy darajani ajratib ko'rsatish mumkin [5]:

1. Talabalar tomonidan faol muhokamasi ostida muammo o'qituvchi tomonidan qo'yiladi va hal qilinadi

2. Muammoni o'qituvchi qo'yadi va o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida mustaqil ravishda yechimini topishlari kerak.

3. Muammoni o'quvchilar belgilaydi, o'qituvchi esa bu muammoning yechimini topishga yordam beradi. Muammolarni yechishning bu darajasida o'quvchilarda turli vazifalarni shakllantirishda mustaqillik rivojlanadi.

4. Muammo talabalar tomonidan qo'yiladi va hal qilinadi. Ushbu darajada o'qituvchi vazifalarni belgilashda yordam bermaydi, talabalar mustaqil ravishda o'z oldilariga vazifalar qo'yadilar, muammoning echimini qidiradilar va shakllantiradilar.

Muammoni hal qilish jarayonida quyidagi bosqichlarni ajratib ko'rsatish mumkin [6]:

1. Muammoni shakllantirish.
2. Muammoli vaziyatni tahlil qilish.
3. Muammoni hal qilish yo'llarini topish, taklif qilingan variantlarning har birini asoslash.
4. Taklif etilgan usullardan foydalangan holda muammoni hal qilish.
5. Natijani tahlil qilish, muammoli vaziyatdan chiqishning tanlangan

usulining to'g'riligini tekshirish.

Muammoli ta'lim texnologiyasi turli usullar yordamida amaliyotga tatbiq etilishi mumkin. Muammoli ta'lim metodi, eng avvalo, o'quvchining o'z aqliy faoliyatini mustaqil muvofiqlashtirib, muammoni to'g'ri yechishga izchil kela olishini ta'minlashga qaratilgan.

Hozirda amalda muammoli ta'limning quyidagi usullari qo'llaniladi:

taqdim etishning evristik usuli - bu o'qituvchi tomonidan talabalarga berilgan savollarning mantiqiy zanjiri va ularga javob berishga ijodiy yondashuvlarini o'z ichiga olgan dars turi. Muloqot o'tkazish o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham shaxs sifatida o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi.;

tadqiqot usuli - o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan muammoli vazifalarning uslubiy tizimi bo'lib, uni muayyan ta'lim vaziyatiga moslashtiradi va talabalarga taqdim etadi. Berilgan muammoli vaziyatni yechish jarayoni bevosita o'qituvchi rahbarligida talabalar tomonidan amalga oshiriladi;

fikrlash usuli - muammoning mumkin bo'lgan yechimlarini muhokama qilish orqali tadqiqot namunasini namoyish qilishni o'z ichiga oladi. Muammoli ta'limning ushbu usuli talabalar e'tiborini jalb qilish uchun ritorik savollar bilan ma'ruza o'tkazish orqali amalga oshiriladi.;

dasturlashtirilgan ishlar - savollar va ularga mos javoblar shaklida taqdim etilgan o'quv materialining ma'lum qismlari;

dialogik usul - talabalarning bilim faolligini rivojlantirishga qaratilgan;

monologik taqdimot usuli - tajribalarga asoslangan, ularni tasdiqlash uchun o'qituvchi tomonidan o'tkaziladi[7]. O'qituvchi tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar turli diagrammalar, maketlar, sxemalar va texnik o'qitish vositalari hamrohligida keladi;

keys usuli - "keysda" taqdim etilgan aniq vaziyatlarni tahlil qilish va hal qilishga qaratilgan. Keyslar, qoida tariqasida, haqiqiy muammoli vaziyatlarga

yaqin. Muammoli vaziyatni tavsiflovchi ishlarni tuzish uchun ma'lum qoidalar mavjud, berilgan muammoli vaziyat aniq yechimga ega bo'lmasligi kerak, muammoning yechimini topish imkonini beruvchi aniq ma'lumotlar taqdim etiladi, muammoli vaziyatni hal qilish turli kompetentsiyalardan faol foydalanishga qaratilgan bo'lishi kerak;

loyihaga asoslangan ta'lim usuli - o'quvchilarda aniq harakatlarni rivojlantirishga qaratilgan, kasbiy yo'naltirilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan. Kabi ta'lim loyihalari turlari mavjud: taqlid o'yinlari; ixtisoslashtirilgan amaliyotga yo'naltirilgan loyihalar; axborot va tahliliy;

ishbilarmonlik o'yin usuli - talabalarning kasbiy xulq-atvori va tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Ishbilarmonlik o'yinlar o'quvchilarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va mustahkamlaydi, professional fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoani boshqarish, qarorlar qabul qilish va ularning amalga oshirilishini tashkil etish. O'yin davomida talabalar quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradilar: muayyan turdagi vazifani tahlil qilish; zarur ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish; yetarlicha ishonchli ma'lumotlarga ega bo'lmagan holda qarorlar qabul qilish va hokazo;

didaktik evristika usuli - talabalar va o'qituvchilarning o'zlari nostandart ta'lim mahsulotlarini yaratadigan ta'lim turidir. Evristik usul quyidagi xarakterli xususiyatlarga ega: yangi ma'lumotlar talabalarga "tayyor" shaklda berilmaydi, uni mustaqil topishingiz lozim; o'qituvchining vazifasi bilim berishda emas, balki turli metodlar, usullar va didaktik vositalar orqali kerakli ma'lumotlarni topishdan iboratda; talabalar mustaqil ravishda fikr yuritishlari, yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar va vazifalarni hal qilishlari kerak, o'z faoliyati jarayonida talabalar tahlil qiladilar, taqqoslashadi, umumlashtiradilar va xulosalar chiqaradilar;

Muammoli ta'lim usullarini tashkil qilishda quyidagi shartlarni hisobga

olish kerak:

yangi ma'lumotlarni o'rganish talabalar muammoni hal qilish uchun ushbu ma'lumotlarga muhtoj degan xulosaga kelgandan keyin sodir bo'lishi kerak;

o'qitish faqat nazariy mashg'ulot shaklida emas, balki amaliy topshiriqlar va laboratoriya ishlari orqali ham amalga oshirilishi kerak;

o'qituvchi talabalarning tegishli bilimlarining rivojlanish darajasini hisobga olishi kerak;

agar muammoli vaziyatni echish talabalar uchun juda qiyin bo'lsa, u holda muammoli vaziyatni bir nechta alohida topshiriqlarga bo'lish mumkin.

Muammoli ta'lim texnologiyasini amalga oshirishning asosiy vositalaridan biri bu savoldir. Yangi materialni tushuntirishda o'qituvchi mohirlik bilan savollar qo'yish orqali o'quvchilarda qarama-qarshilikni hal qiladigan javobni topish zarurligini anglashni kuchaytiradigan qarama-qarshi vaziyatlarni yaratadi. Savollar muammoli yoki ma'lumotli bo'lishi mumkin:

muammoli savol yoki qiyin savol - hali hal etilmagan muammoni o'z ichiga oladi. Bu turdagi savollar talabalarning faol fikrlash faoliyatini rivojlantiradi;

ma'lumot savol - bu turdagi savollarni o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga yangi bilimlarni qay darajada o'zlashtirganliklarini tekshirish uchun beriladi. Ma'lumot savollari muammoni qo'yishni o'z ichiga olmaydi, lekin allaqachon ma'lum bilimlarni o'z ichiga olgan javob olishga qaratilgan.

Muammoli ta'limda texnik vositalar ham alohida rol o'ynaydi, shular jumlasidandir, masalan:

shaxsiy kompyuter va boshqa elektron uskunalar. Talabaning shaxsiy kompyuteriga qo'shimcha ravishda quyidagilarni ta'kidlash mumkin: sinfdagi bo'r taxtasi o'rnini bosadigan elektron doska; elektron darslik; elektron pochta;

o‘quv kompyuter o‘yinlari; talabalarning o‘qituvchi va bir-biri bilan chat yozishmalari; tezkor aloqa tizimi; elektron jurnallar: ilmiy, ilmiy-ommabop, uslubiy, badiiy, umumta’lim nashrlari; ovoz va video hamrohligida video konferentsiyalar; talabalar bilimni takrorlash, mustahkamlash va kengaytirish uchun fayl arxivlari; e’lonlar taxtasi, ro‘yxatga olish shakllari, testlar.

o‘quv filmi. Muammoli vaziyat yaratish uchun filmdan foydalanish, O‘qituvchi eng oddiy texnikalar bilan cheklanib qolmaydi, balki o‘quv jarayonini faollashtiradi, talabalar uchun mustaqil ish elementi bilan tanishtiradi, muammoni izlash va o‘quv tadqiqoti, turli mantiqiy vazifalarni bajarishga majbur qiladi va h.k.

Internet tarmog‘i. Talabalarning tasavvurlarini tartibga solish va boshqarish imkonini beradi, mazmunini yanada ob'ektiv qiladi, manba vazifasini bajaradi va ularning birligida ta’lim axborotining meyorlari, talabalarning bilim qiziqishlarini rag'batlantiradi, muayyan sharoitlarda o‘quvchilarning o‘quv ishlariga hissiy munosabatini oshiradi, o‘quv natijalarini operativ monitoring qilish va o‘z-o‘zini nazorat qilish imkonini beradi[8].

Masalan, "Harbiy psixologiya va pedagogika" fanini o‘rganishda muammoli o‘qitish texnologiyasini amalga oshirishning bir qismi sifatida mavzulardan foydalanish yaxshidir, amaliy pedagogika muammolari va uning ziddiyatlarini o‘z ichiga oladi.

"Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish tarixi" mavzusini o‘rganishda talabalarga o‘quv filmi namoyish etilishi mumkin, taqdimot, tomosha qilish talabalar tomonidan muammoli masalani mustaqil tadqiq qilish jarayoniga, ularning o‘quv jarayonini faollashtirishga yordam beradi..

“Didaktik jarayon pedagogik texnologiyani rivojlantirishning asosidir” mavzusidagi muammoli seminar ishbilarmon didaktik o‘yin ko‘rinishida o‘tkazilishi mumkin, bunda talabalar guruhi asosida tashkil etilgan kichik ishchi

guruhlar har biriga isbotlab beradi. ularning gipotezasi yoki kontsepsiyasining boshqa afzalliklari.

Muammoli yondashuvning eng katta samaradorligi o'quv va tadqiqot faoliyati orqali amalga oshiriladi, bunda talaba tadqiqot ko'nikmalari va kasbiy fikrlashni rivojlantirishning barcha bosqichlaridan o'tadi, usha vaqtda alohida ma'ruza, seminar yoki amaliy darsda muammoli ta'limning bir maqsadi yoki cheklangan guruhlari ko'zda tutiladi. Muammoli ta'limning bu usuli "Pedagogik texnologiyaning strukturaviy-mazmun xususiyatlari" mavzusini o'rganishda o'z aksini topishi mumkin.

"Pedagogik texnologiyalar" mavzusidagi bir qator muammoli muammolarni hal qilish bilimlarni tizimlashtirish va umumlashtirish bo'yicha darsda yoki ma'lum bir nazariy model yoki metodologiyani tekshirish yoki baholashga bag'ishlangan amaliy darsda o'tkazilishi mumkin[9].

Pedagogik fanlarni o'rganish jarayonida muammoli ta'limning eng keng tarqalgan variantlari - bu o'qituvchi muammoli savollar orqali qo'yadigan va ularni o'zi hal qiladigan muammoli muammolarning echimini topishda talabalarni qisman jalb qilgan holda ma'ruzada o'quv materialini muammoli taqdim etishdir.

O'qituvchi oldindan o'quvchilarning mavjud bilimlariga asoslangan muammo yoki vazifani aniqlaydi va o'quvchilarda intellektual qiyinchiliklarni keltirib chiqaradigan va maqsadli aqliy izlanishni talab qiladigan savollarni qo'yadi. Nazariy materialni o'rganish jarayonida o'qituvchi muammoli ma'ruzada dialogik muloqotni tashkil qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Маркова С.М. Ретроспективный анализ развития профессионального образования в России //Вестник Минского университета. 2019. Т. 7, №3. С 3.

2. Мялкина Е.В. Диагностика качества образования в вузе // Вестник Минского университета. 2019. Т. 7, №3. С 4.
3. Седых Е.П. Система нормативного правового обеспечения проектного управления в
4. Ваганова О.И., Абрамова Н.С., Максимова КА. Профессионально-ориентированные образовательные технологии // Балтийский гуманитарный журнал. 2019. Т. 8. № 4 (29). С. 38-41.
5. Прохорова М.П., Булганина С.В. Особенности проектирования содержания учебных заданий с позиций компетентностного подхода // Карельский научный журнал. 2017. Т. 6. № 3 (20). С. 58-60.
6. Linkov A.Y., Klinkov G.T. Control-diagnostic studies as part of the vocational training of future teachers in technology and entrepreneurship // Балканско-научно обозрение. 2019. Т. 3. № 2 (4). С. 41-44
7. Маркова С.М., Наркозиев А.К. Методика исследования содержания профессионального образования // Вестник Мининского университета. 2019. Т. 7, №1. С 2.
8. Донецкова О.Ю. Модернизация современной системы образования в России // Балтийский гуманитарный журнал. 2019. Т. 8. № 2 (27). С. 37-39.
9. Пичугина Г.А., Бондарчук А.И. Структура обучающего кейса в организации учебного процесса // Хуманитарни Балкански изследва-ния. 2019. Т. 3. № 2 (4). С. 5-7.

